

Kolumni

Heikki Taimio
Vanhempi tutkija
Palkansaajien tutkimuslaitos

Kunnat kilpailuttavat vanhuspalvelujen tuottajia vastoin parempaa tietoa

Julkisiin terveydenhoito- ja sosiaalipalveluihin kohdistuu lähivuosina voimakkaita paineita kahdesta suunnasta. Ensimmäinen niiden rahoitus uhkaa kiristyä. Taustalla on jossain määrin ihan puhtaita ideologisia julkisen sektorin kaventamisyrittämiä. Samaan saattavat tähdätä jotkut verotuksen keventämisyrittämykset, mutta niillä voidaan toki tavoitella myös korkeampaa työllisyyttä ja menestystä kansainvälisessä verokilpailussa. Tärkeimpien maksajien määrä – työkäinen väestö – kääntyy laskuun vuonna muutaman vuoden sisällä, ja työllistenkin määrä alkaa supistua pian sen jälkeen.

Toisaalta terveydenhoito- ja sosiaalipalvelujen kustannusten nousu uhkaa kiihtyä. Suomessa väestö ikääntyy nopeammin kuin missään muussa EU-maassa seuraavien parinkymmenen vuoden aikana. Hoivapalvelumenot alkavat nousta jyrkästi 75. ikävuoden jälkeen kohti 3 000 euron keskimääräistä kuukausitasoa. Lisäksi näyttää todennäköiseltä, että uusien lääkkeiden ja laitteiden hinnat nousevat voimakkaasti, ja

uudet vanhusikäluokat saattavat myös edellyttää enemmän ja laadukkaampia palveluita. Ikäluokkien koko suo niille aikaisempaa paljon suuremman poliittisen painoarvon.

Vanhushuoltosuhde – yli 65-vuotiaiden määrän suhde työkäisten (15–64-vuotiaat) määrään – lähes kaksinkertaistuu ja nousee nykyisestä 24 prosentista 45 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä. Yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä nousee vuoteen 2015 mennessä 4,2 prosenttiyksikköä ja vuoteen 2030 mennessä 9,8 prosenttiyksikköä. Yli 75-vuotiaiden osuus nousee vastaavasti 1,0 ja 6,2 prosenttiyksikköä. Julkisten terveydenhoito- ja sosiaalipalvelumenojen suhde bruttokansantuotteeseen nousee 1–2 prosenttiyksikköä vuoteen 2030 mennessä, ellei mitään niiden kasvun hillitsemiseksi tehdä. Nousu vastaa nykyisen keskikokoisen ministeriön – esimerkiksi työministeriön tai liikenne- ja viestintäministeriön – menobudjettia. Samanaikaisesti myös eläkemenot kasvavat voimakkaasti.

Voidaan kysyä, eikö talouskasvua saataisi aikaan tulevaisuudessakin niin, että meillä olisi varaa ikääntyneiden hyvään hoitoon. Edellä on kuitenkin tarkasteltu osuuksia bruttokansantuotteesta, jonka tason mahdollinen kohoaminen ei mitenkään suoranaisesti vaikuta niihin. Näillä näkymin julkinen talous ei pysy kestäväällä pohjalla, ellei veroja ja maksuja koroteta tai menojen kasvua hillitä. Tällaiset tulevaisuudenkuvat ovat lisänneet pyrkimyksiä saada kustannussäästöjä vaihtoehtoisilla terveydenhoito- ja sosiaalipalveluiden tuotantovoilla.

Suomessa kunnat vastaavat vanhukseille tarjottavista palveluista. Kunnat voivat pyrkiä kustannussäästöihin muuttamalla palvelurakennettaan. Vanhusten kohdalla onkin viime vuosina siirretty painopistettä laitoshoidosta avohoitoon ja palveluasumiseen. Sinänsä tämä on sopusoinnussa selvän enemmistön toiveiden kanssa saada asua mahdollisimman pitkään kotona tai kodinomaisessa asunnossa. Toisaalta näiden palvelujen tuotantoa pyri-

tään tehostamaan. Viime aikoina on nostettu esiin kuntien yhteistyö ja kuntaliitokset, mutta jo pitempään on painotettu palvelutuotannon ulkoistamista yksityiselle sektorille. Tällöin laki julkisista hankinnoista edellyttää yleensä myös palveluntuottajien kilpailuttamista.

Asumispalveluksi luettavaa laitoshoidoa (vanhainkoteja ja vastaavia) ei ole toistaiseksi juurikaan kilpailutettu. Kilpailuttamisen vähäisyys näyttää johtuvan monista syistä. Kunnissa on kyllä jonkin verran ulkoistettu vanhainkoteja ennen hankintalain soveltamista, mutta koska vanhainkotityypistä hoitoa ollaan ajamassa alas, ei ole ollut tarvetta kilpailuttaa uusia vanhainkoteja. Toisaalta kunnat eivät ole uskoneet löytyvän yksityisiä palveluntuottajia, joita olisi voitu kilpailuttaa. Tämä heijastanee nykytilannetta, jossa isoja yksityisiä palveluntuottajia on vähän, mutta periaatteessa mikä tahansa kunta voisi ulkoistaa nykyisen tai perustettavan vanhainkodin, jonka työntekijät löytyisivät paikkakunnalta tai sen lähialueelta, vaikka itse yritys tai yleishyödyllinen yhteisö (järjestö tai säätiö) pitäisikin pääpaikkaansa muualla. Kehitys lieneekin hiljalleen menossa tähän suuntaan.

Palveluasumisen (palvelutalojen ja vastaavien) kilpailuttamiseen on kunnissa suhtauduttu huomattavasti myönteisemmin. Se on yleistynyt viime vuosina niin, että pian yli puolet kunnista on kilpailuttanut. Palveluasumisen laajentamista puoltavat siitä saatavat kustannussäästöt vanhainkoteihin verrattuna: asiakasmaksut voivat olla suurempia ja kunnat voivat siirtää osan kustannuksista (lääke- ja kuntoutuskorvausten sekä asumistuen muodossa) Kelan piikkiin.

Julkisuudessa käydyssä keskustelussa on monesti pidetty itsestään selvänä, että palvelujen ulkoistaminen ja kilpailuttaminen tuo kunnille merkittäviä kustannussäästöjä. Kuntaliitto puhuu

nykyään ”tilaaja-tuottaja-toimintatavasta” ja katsoo, että sen läpivieminen kestää oman aikansa ja vaatii koulutusta ja keskustelufoorumia. Toisaalta ay-liikkeen puolelta on ihmetelty, voiko varsinkaan yksityinen yritys tuottaa palveluja kunnan omaa tuottajaa edullisemmin, koska yrityksen pitää tuottaa myös voittoa. Lisäksi on epäilty ulkoistamisen ja kilpailutuksen heikentävän palvelun laatua sekä henkilöstön työehtoja ja –hyvinvointia.

Tutkijan näkökulmasta mitkään näistä väitteistä tai uskomuksista eivät ole itsestään selvästi tosia. Sen sijaan on ilmeistä, että tehottomuutta, voimavarojen tuhlausta, heikkoa laatua ja henkilöstön etujen polkemista voi esiintyä niin kunnissa kuin yksityiselläkin puolella, monista eri syistä. Niinpä asiaa pitäisi tutkia tarkemmin kustannus-, laatu- ja muiden tietojen pohjalta.

Asiassa on kuitenkin kaikkein hämmästyttävintä se, että kunnat ovat läheneet kilpailuttamaan vanhusten palveluasumista ilman, että ne olisivat arvioineet kunnolla siihen liittyviä kustannuksia, laatua ja henkilöstön asemaa. Olisi maltettava odottaa, kunnes saadaan tarkempi kuva toiminnasta, joka nykyisellään näyttää perustuvan miltei pelkkiin mielikuviiin ja uskomuksiin. Tästä syystä jotkut kunnat (mm. Helsinki) ovatkin jo perääntyneet asiassa. ■